

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Кваліфікаційна робота
(бакалавра)

з теми: **«ПРОФІЛАКТИКА ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ КОНФЛІКТІВ У
ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИНАХ»**

Виконала: студентка 3 курсу
Psms1-B19z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Сосновська Алла Василівна

Науковий керівник:
Славіна Наталія Сергіївна,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної
та практичної психології

Рецензент:
Гудима Олександр Васильович,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної
та практичної психології

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ КОНФЛІКТІВ В ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИНАХ.....	10
1.1. Сутність, структура та динаміка міжособистісного конфлікту у різноманітних наукових підходах.....	10
1.2. Причини виникнення та типи сімейних конфліктів.....	20
1.3. Вплив сімейних конфліктів на психічний розвиток дитини та особливості реагування підлітків на конфліктні ситуації.....	33
Висновки до першого розділу.....	48
РОЗДІЛ II. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	49
2.1. Методи та методика дослідження сімейних відносин у конфліктних сім'ях.....	49
2.2. Методи та методика дослідження залежності особистісної тривожності у підлітків від типу ставлення до них батьків у конфліктних сім'ях.....	60
Висновки до другого розділу.....	62
РОЗДІЛ III. АНАЛІЗ ВПЛИВУ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	63
3.1. Аналіз результатів діагностики сімейних відносин у конфліктних сім'ях.....	63
3.2. Аналіз результатів визначення залежності особистісної тривожності у підлітків від типу ставлення до них батьків у конфліктних сім'ях.....	72
Висновки до третього розділу.....	77

ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	82
ДОДАТКИ.....	90

ВСТУП

Актуальність дослідження. Кожний проживає своє життя по-своєму, але дорогу в життя йому дає сім'я. У сім'ї людина отримує свій перший соціальний досвід, робить перші кроки, говорить перші слова. На становлення особистості людини впливають не тільки мати й батько, але й інші члени сім'ї. Дуже важливо, щоб дитина виховувалась в доброзичливій атмосфері, щоб у процесі виховання в батьків не було розбіжностей із приводу методів її виховання, щоб дитина не була свідком конфліктів. У протилежному випадку вона може вирости в тривожну особистість, що наносить шкоду не тільки навколишнім, але й собі.

Конфлікти в родині можуть створювати психотравмуючу обстановку для подружжя, їхніх дітей, батьків, у результаті чого вони здобувають ряд негативних особистісних властивостей. У конфліктній родині закріплюється негативний досвід спілкування, губиться віра в можливість існування дружніх і ніжних взаємин між людьми, накопичуються негативні емоції, з'являються психотравми. Психотравми частіше виявляються у вигляді переживань, що у силу виразності, чи тривалості повторюваності сильно впливають на особистість дитини. Виділяють такі психотравмуючі переживання, як стан «повної сімейної незадоволеності», «сімейна тривога», «нервово-психічна напруга» та «стан провини».

В конфліктних сім'ях виникають суперечності між інтересами, потребами, бажаннями членів сім'ї, що породжує сильні і тривалі негативні емоції.

Сім'я як соціальний інститут завжди представляла собою складну по структурі і досить стійку систему, яка створювала специфічну атмосферу життєдіяльності людей, формувала норми взаємин і поведінки людини, що росте. Конструюючи певний соціально-психологічний клімат життя дитини, сім'я багато в чому визначає розвиток її особистості в сьогоденні і у майбутньому.

Сім'я – це те первинне середовище, в якому починається і відбувається життя дитини. При сприятливих умовах дитина отримує в сім'ї зачаток

моральних знань, прилучається до міжособистісних відносин, готується до адекватного входження в інші мікрогрупи і мікросоціум у цілому.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема виховання підлітків у сім'ї розглядалась як вітчизняними, так і у зарубіжними психологами. У вітчизняній психології проблемою сімейного виховання та його впливу сімейних конфліктів на розвиток дитини займались О.О. Бодальов, А.Я. Варга, О.Г. Ковальов, В.Н. Мясичев, Є.К. Яковлева, психіатри І.А. Захаров, А.С. Співаковська та ін. У зарубіжній психології роль сім'ї у розвитку дитини вивчалась А. Адлером, Б. Філлпсом, М. Раттером та ін.

В останні роки вплив внутрішньосімейних факторів на формування індивідуальності дитини досліджувався Т.А. Думітрашку; вплив на формування залежності від психоактивних речовин у підлітків їх спілкування з батьками вивчався Н.С. Курек; структура і динаміка батьківського ставлення розглядались О.О. Смирновою і М.В. Виковою.

Для вітчизняної психології проблема стилю сімейного виховання та його впливу на розвиток емоційної сфери підлітків, зокрема на виникнення у них тривожності, є досить новою. Можна виділити дослідження Г.М. Прихожан, які, однак, не розкривають всіх аспектів даної проблеми. Мається на увазі вивчення стилю сімейного виховання як певного утворення, що має свою структуру, складається з окремих компонентів, серед яких базовим є тип ставлення батьків до дитини, а також вплив кожного з цих компонентів на виникнення і закріплення тривожності як особистісної риси у підлітковому віці.

Сім'я може також бути фактором формування особистісної безпорадності у дитини. Сім'я є для дитини системою, що породжує особисту безпорадність або самостійність (а також проміжні варіанти). При вивченні ролі сім'ї у формуванні особистісної безпорадності набуває поняття диференційованості «Я». Як вказує Г.Я. Варга, низька диференційованість як сімейна характеристика проявляється в зверхблизькості або відчуженості між

членами сім'ї, залежності емоційного стану кожного члена сім'ї від одного й того ж чинника сімейної атмосфери. Не диференційованість пов'язана з ригідністю сім'ї як системи, недостатньою здатністю адекватно реагувати на зміни, в тому числі переходити з одного етапу життєвого циклу сім'ї до іншого.

Зважаючи на актуальність проблеми, була обрана тема нашого дослідження: **«Профілактика та попередження конфліктів в дитячо-батьківських відносинах».**

Мета дослідження полягає у вивченні та теоретичному обґрунтуванні ефективних методів та прийомів профілактики та попередження конфліктів в дитячо-батьківських відносинах.

Завдання дослідження:

- проаналізувати різноманітну наукову літературу з проблеми дослідження;
- охарактеризувати проблему виховання підлітків у сім'ї, впливу сімейних конфліктів на стилі сімейного виховання і як наслідок прояв тривожності в якості психологічної риси особистості;
- теоретично обґрунтувати ефективні методи та прийоми профілактики та попередження конфліктів в дитячо-батьківських відносинах;
- підібрати діагностичний інструментарій для відбору і вивчення типу ставлення конфліктних сімей;
- провести власне експериментальне дослідження з метою вивчення залежності особистісної тривожності у підлітків від типу ставлення до них батьків у конфліктних сім'ях.

Об'єкт дослідження: дитячо-батьківські відносини.

Предмет дослідження: методика профілактики та попередження конфліктів в дитячо-батьківських відносинах.

Теоретичною основою дослідження є філософські та психологічні положення про особистість як суб'єкт взаємин у колективі і в малій групі, зокрема в сім'ї (Ш.О. Амонашвілі, Г.С. Батіщев, М.О. Бердяєв, Л.С.

Виготський, О.В. Запорожець, М.С. Каган, Г.С. Костюк, В.Н. М'ясищев); теоретичні засади сімейного виховання (А. Адлер, Ф. Арес, О.І. Вишневський, В.П. Кравець, М.Г. Стельмахович, В.О. Сухомлинський); концепція особистісно орієнтованого виховання (І.Д. Бех, А.М. Богуш, О.В. Сухомлинська, О.Я. Савченко); наукові положення про закономірності розвитку дітей молодшого шкільного віку (Н.М. Бібік, О.К. Дусавицький, О.В. Проскура); концепції внутрішньосімейної взаємодії (Т.Ф. Алексеєнко, О.М. Докукіна, Т.В. Кравченко, В.Г. Постовий, О.Л. Хромова).

Методи та організація дослідження. Для вирішення поставлених завдань використовувалися наступні методи дослідження:

- теоретичного пошуку: аналіз філософської, педагогічної, психологічної, соціологічної літератури; синтез, порівняння, класифікація, систематизація й узагальнення теоретичних і емпіричних даних;
- емпіричного характеру: діагностичні (анкетування, інтерв'ювання, бесіда, тестування); прогностичні, за допомогою яких було визначено особливості дитячо-батьківських взаємин.

Для підтвердження гіпотези дослідження було проведено у два етапи:

1. Відбір конфліктних сімей і вивчення типу ставлення, для чого було використано теоретичні методи: аналіз наукових джерел; емпіричні: опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ), тест «Задоволеність шлюбом», тест Лірі, тест Томаса, тест на подружню сумісність за А. Добровичем; метод інтерв'ю, спостереження, нетестова діагностика, методика «Типовий сімейний стан», тест-опитувальник батьківського ставлення Г.Я. Варга, В.В. Століна (дослідження за цією методикою проводилось як з батьками, так і дітьми і мало груповий характер).

2. Виявлення залежності особистісної тривожності у підлітків від типу ставлення до них батьків у конфліктних сім'ях за допомогою методики «Шкала самооцінки» Ч.Д. Спілбергера, Ю.Л. Ханіна (шкала особистісної тривожності).

3. Вивчення сімейних конфліктів за допомогою «Малюнку сім'ї». Модифікація даної методики була розроблена Корманом, Кауфманом, Бернсом.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилось на базі Литячівської ЗОШ I-II ступенів с. Литячі Заліщицького району Тернопільської області. В дослідженні брали участь підлітки та їх батьки у кількості 40 осіб. Вік батьків від 35 до 40 років. Досвід сімейного життя від 15 до 20 років. З 40 осіб: 20 жінок та 20 чоловік. Також у дослідженні приймали участь 30 підлітків.

Наукова новизна дослідження. В роботі систематизовані комплексні підходи до сім'ї, як системи, вперше розглянуто структуру стилю сімейного виховання в конфліктній родині і визначено в ній місце типу ставлення батьків до дітей, а також встановлено залежність між особистісною тривожністю підлітків і типом ставлення до них батьків. Вперше комплексне дослідження батьків і дітей дозволило визначити з високою вірогідністю конфліктні родини і виключити суб'єктивність і однобічність результатів дослідження залежності особистісної тривожності у підлітків від типу ставлення до них батьків у конфліктних сім'ях.

Практичне значення дослідження. Отримані в результаті роботи дані можна використовувати при наданні рекомендацій щодо виховання підлітків у конфліктній сім'ї.

Надійність і вірогідність дослідження забезпечувалися репрезентативністю вибірки (30 осіб, що є достатнім для отримання надійних і достовірних даних); застосуванням методів адекватних меті та завданням дослідження; поєднанням кількісного і якісного аналізу. Комплексне дослідження батьків дозволяє визначити з високою вірогідністю конфліктні родини і виключає суб'єктивність і однобічність результатів дослідження залежності особистісної тривожності у підлітків від типу ставлення до них батьків.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідались та отримали схвалення на XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2022р.).

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (79 найменувань), додатків. Загальний обсяг роботи становить 88 сторінок.

ВИСНОВКИ

Ставлення батьків в конфліктній родині до дитини є базовим компонентом у структурі стилю сімейного виховання. Між його типами і особистісною тривожністю підлітків існує залежність. Проведене нами дослідження дозволило це виявити.

У першому розділі, на початку нашого дослідження, ми проаналізували наукову літературу з питань виховання підлітків у сім'ї. Дослідження з даної проблеми розвивались у вітчизняній та зарубіжній психології. Нами було дано визначення поняття «стиль сімейного виховання», розглянуто його структуру, а також стисло охарактеризовано кожен із складових компонентів структури.

У психології тривожність розглядають як психічний процес, психічний стан та як стійку рису особистості. Ця проблема широко представлена у працях вітчизняних і зарубіжних психологів.

Зважаючи на теоретичну базу вивчення сімейних конфліктів, ми розглянули методи дослідження наявності даного виду дезадаптації і за допомогою діагностичних можливостей методики «Типовий сімейний стан», опитувальника «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ), тесту «Задоволеність шлюбом», тесту Лірі та тесту Томаса, тесту на подружню сумісність А. Добровича виявили конфліктність родин.

Дані методики дали нам можливість виявити наявність негативних стосунків в сім'ї, які в свою чергу призвели до виникнення особистісної тривожності у підлітків.

Був здійснений підбір групи батьків за критерієм наявності деструктивних стосунків, які були виявлені за допомогою інтерв'ю.

Нами було досліджено рівень особистісної тривожності у підлітків; виявлено тип ставлення батьків до дітей, який переважає у сім'ях, де виховуються підлітки з високим рівнем особистісної тривожності, і тип ставлення батьків до дітей, який переважає у сім'ях, де виховуються підлітки з середнім рівнем особистісної тривожності та зроблено їх порівняльний

аналіз. Також ми розглянули і порівняли ступінь вираженості всіх інших типів ставлення у вище названих категоріях досліджуваних.

Було з'ясовано також особливості і причини виникнення тривожності у підлітковому віці, розглянуто зв'язок між особливостями сімейного виховання в конфліктних сім'ях, зокрема типу ставлення батьків до дітей, і особистісною тривожністю підлітків.

Встановлено, що тривожність як риса особистості починає формуватись ще в молодшому шкільному віці. В підлітковому - вона продовжує розвиватись і остаточно закріплюється.

Можливість виявити різний рівень тривожності у людей, як особистісної, так і ситуативної, призвела до розробки методик для його вимірювання. Їх особливості були розглянуті нами у другому розділі. Найчастіше для діагностики рівня тривожності використовуються особистісні опитувальники та проєктивні методики. В нашому дослідженні ми використали методику першої групи.

У третьому розділі роботи представлені кількісні результати та їх інтерпретація. Нами було досліджено рівень особистісної тривожності у підлітків в конфліктних сім'ях; виявлено тип ставлення батьків до дітей, який переважає в родинах, де виховуються підлітки з високим рівнем особистісної тривожності, і тип ставлення батьків до дітей, який переважає у сім'ях, де виховуються підлітки з середнім рівнем особистісної тривожності та зроблено їх порівняльний аналіз. Також ми розглянули і порівняли ступінь вираженості всіх інших типів ставлення у вищеназваних категоріях досліджуваних.

Серед отриманих даних можна виділити такі: у дітей підліткового віку переважає високий рівень особистісної тривожності. Було виявлено, що це стосується в першу чергу дівчаток. Низький рівень особистісної тривожності у підлітків відсутній.

Щодо залежності особистісної тривожності підлітків від типу ставлення до них батьків, то слід зазначити таке: тип «Авторитарна гіперсоціалізація»

найбільш виражений у сім'ях, де виховуються підлітки з високим рівнем особистісної тривожності. В ході дослідження було виявлено, що цю групу досліджуваних складають лише дівчата. Тип «Кооперація» має місце у сім'ях, де виховуються підлітки з середнім рівнем особистісної тривожності, серед яких є дівчата і хлопці.

Всі інші типи ставлення батьків до дітей виражені майже однаково в обох категоріях досліджуваних. Ступінь їх вираженості є незначною.

Отже завдання дослідження, що ставилися на початку, виконані.

Тип ставлення батьків до дитини є складовою частиною стилю сімейного виховання. Існує залежність між особистісною тривожністю підлітків і типом ставлення до них батьків в конфліктних сім'ях, зокрема тип «Авторитарна гіперсоціалізація» зумовлює високий рівень особистісної тривожності, тип «Кооперація» – середній. Всі інші типи ставлення не впливають на особистісну тривожність у підлітків.

В процесі дослідження були виявлені гендерні особливості у залежності рівня особистісної тривожності підлітків та типу ставлення до них батьків, що не передбачалося метою, завданням та гіпотезою дослідження, тому вивчення нами даної проблеми ще не є завершеним. Крім того, потребує дослідження проблема характеру впливу кожного з компонентів стилю сімейного виховання, в тому числі і типу ставлення батьків до дитини, на особистісну тривожність у підлітковому віці.

Ефективність надання психологічної допомоги сім'ї залежить насамперед від правильного виявлення її проблеми на основі психодіагностичних даних. При цьому психологічна діагностика сім'ї передбачає розв'язання таких завдань як діагностика подружніх стосунків, виявлення рівня подружньої сумісності. В свою чергу діагностика подружніх стосунків допускає вивчення характеристик міжособистісних стосунків, внутрішньо-сімейного спілкування і взаємодії, виявлення тих їх аспектів, що призводять до непорозумінь і конфліктів, з метою пошуку резервів адаптації подружжя і підлітка.

На закінчення, необхідно сказати, що від особливості сімейної структури (її збалансованості та функціональності) залежить, наскільки ефективно виконає підліток основні завдання свого віку: досягне автономії і незалежності від батьків і сформує свою ідентичність. Звідси, завдання психологів, особливо тих, які працюють у школі та інших освітніх установах, бачаться в тому, щоб проводити просвітницьку роботу з підлітками та їх сім'ями в ракурсі підвищення психологічної культури щодо розуміння основних параметрів сімейної системи та особливостей її функціонування, готовності долати труднощі, пов'язані з сімейною динамікою, гармонізації батьківсько-дитячих відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азаров Ю. Семейная педагогика. Москва : Аргументы и факты, 2003. 608 с.
2. Андреева Т.В. Психология современной семьи: монография. Санкт-Петербург : Речь, 2005. 434 с.
3. Антонов А.И., Медков В.М. Социология семьи. Москва : Изд-во МГУ, Изд-во Международного университета бизнеса и управления («Братья Карич»), 2000. 304 с.
4. Антонов А.И. Микросоциология семьи (методология исследования структур и процессов). Москва, 2003. 315 с.
5. Анцупов А.Я., Шипилов Ф.И. Конфликтология: учеб. для вузов. Москва : ЮНИТИ, 2005. 112 с.
6. Арутюнян М. Легко ли быть родителями? Взрослые и дети: союз, конфликт, компромисс. Москва : МП «ВЕЛЕС», 2001. 192 с.
7. Афанасьева Т.М. Семья: учебное пособие для 9-10 кл. сред. шк. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Просвещение, 2005. 285 с.
8. Барсегова К.Г. Конфликты подростка с родителями как проблема юридической психологии: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06. Санкт-Петербург, 2005. 219 с.
9. Безпальча Р. Шляхи мирного розв'язання конфліктів у школі. Тернопіль : Підручники і посібники, 2011. 96 с.
10. Берн Ш. Гендерная психология: пер. з англ. Санкт-Петербург, 2012. 456 с.
11. Бех І.Д. Виховання особистості: сходження до духовності. Київ : Либідь, 2006. 272 с.
12. Варга А.Я. Системная семейная психотерапия. Курс лекций. Санкт-Петербург : Речь, 2001. 237 с.
13. Васютинський В.О. Про деякі закономірності формування статево-рольових особливостей хлопчиків і дівчаток у сім'ї. *Психологія: респ.*

- науково-методичний збірник*. Київ : Радянська школа, 2000. Вип. 34. С.73–80.
14. Венгер А.Л. На что жалуетесь? Выявление и коррекция неблагоприятных вариантов развития личности детей и подростков. Москва : Эксперимент, 2000. 184 с.
 15. Викатер К. Полночные размышления семейного терапевта. Москва : Независимая фирма «Класс», 2011. 150 с.
 16. Врожейкин И. Е., Кибанов А. Я., Захаров Д. К. Конфликтология: учебник. Москва : ИНФРА-М, 2004. 240 с.
 17. Газман О.С. Педагогика свободы: путь в гуманистическую цивилизацию XXI века. *Классный руководитель*. 2015. № 3. С.6–33.
 18. Гаміна Т.С., Гончар О.Ю. Педагогіка сімейного виховання: навчальний посібник. Луганськ : Альма-матер, 2012. 523 с.
 19. Говорун Т.В. Гендерна психологія: навч. посіб. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 308 с.
 20. Голод С.И. Стабильность семьи: социальный и демографический аспекты. Ленинград : Наука, 2003. 135 с.
 21. Городнова Н.М. Соціально-психологічні чинники становлення статево-рольової ідентифікації підлітків: автореф. дис. на здобут. наук. ступеня канд. психол. наук.: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2006. 24 с.
 22. Гребенников И.В. Основы семейной жизни: учеб. пособие для пед. ин-тов / И.В.Гребенников. Москва: Просвещение, 2008. 157 с.
 23. Грюнвальд Бернис Б. Консультирование семьи / Грюнвальд Бернис Б., Макаби Гарольд В.; пер. с англ. Москва : Когнито-Центр, 2004. 416 с.
 24. Давидюк Н.О. Загальновікові тенденції становлення образу “Я” у особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка*. Том II. Частина 2. Київ, 2011. С. 22–25.

25. Давидюк Н.О. Механізми стабілізації подружніх взаємин. *Матеріали Міжнарод. наук.-практ. конференції «Спадкоємність та інновації в українській психологічній науці»*. Київ-Хмельницький-Кам'янець-Подільський, 2012. С.205–209.
26. Давидюк Н.О. Чинники гармонізації емоційних стосунків подружжя. *Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка*. Том IV. Частина 5. Київ, 2002. С.80–83.
27. Даринская В.М. Радость семейного общения. Воронеж, 2000. 128 с.
28. Дмитриев А. В. Конфликтология: учебное пособие. Москва : Альфа-М, 2003. 336 с.
29. Дымнова Т.И. Зависимость характеристик супружеской семьи от родительской. Москва : Наука, 2007. 172 с.
30. Дюк В. Компьютерная психодиагностика. Санкт-Петербург : Братство, 1994. 364 с.
31. Дьоміна Г.А. Комунікабельність як одна з найголовніших якостей сім'янина. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка*. Т.VII. Вип. 4. Київ, 2005. С.102–110.
32. Елизаров А.Н. Неблагополучная семья в рамках структурного подхода. *Вестник психосоциальной и коррекционной работы*. 2002. №1. С.36–44.
33. Калошин В.Ф. Как стать счастливым по собственному желанию. Харьков : Вид. группа «Основа», 2010. 400 с.
34. Калошин В.Ф. Від авторитарності до співробітництва і толерантності. *Педагогіка толерантності*. 2015. №5. С.40–43
35. Калошин В.Ф. Джерело негативного навіювання» (або звідки беруться песимісти). *Життєва компетентність особистості: від теорії до практики: науково-методичний посібник / За ред. І.Г.Єрмакова*. Запоріжжя : Центріум, 2011. С.383–408.

36. Калошин В.Ф., Вельбовець Н.В., Власко М.П. Неприборкані думки про виховання (посібник для занепокоєних батьків). Біла Церква : КОПОПК, 2006. 110 с.
37. Калошин В.Ф. Позитивне підкріплення: сутність, необхідність, реалізація. *Управління школою*. 2015. №8. С.25–29.
38. Калошин В.Ф. Парадигми насильницького і ненасильницького управління у виховному процесі. *Збірник наукових праць «Військова освіта», ГУКП МО України*. 2014. №9. С.112–118.
39. Кікінежді О.М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості: монографія. Тернопіль : Навчальна книга, 2011. 400 с.
40. Кляйн М. Развитие одного ребенка. *Воспитание детей и психоанализ*. Москва : Киев, 2000. С.17–90.
41. Коваленко Л.А. Педагогика родителям. Москва : Педагогика, 2001. 208 с.
42. Ковбас Б. Родинна педагогіка: у 3-х т. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського університету імені Василя Стефаника, 2006. Т.1. 288 с.
43. Комінко С. Кращі методи психодіагностики. Тернопіль : Карт-бланш, 2014. С.328–339.
44. Конвенция о правах ребенка. Педагогический энциклопедический словарь / ред. Б.М. Бим-Бад. Москва : БРЭ, 2002. С.508.
45. Кондрацька Л.В. Вплив сімейних конфліктів на психічне здоров'я дитини. *Наука і освіта – Науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України*. Одеса, 2014. №6. С.40–43.
46. Кондрацька Л.В. Робота практичного психолога у попередженні емоційного вигорання підлітків. *Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Психологія*. Харків, 2015. Вип. 20. С. 97–103.
47. Кондрацька Л.В. Вплив особистісних особливостей підлітків на їх емоційне вигорання. *Генеza буття особистості: матеріали міжнародної наук. конференції (Київ, 18–19 грудня 2006 р.)*. Київ : Главник, 2015. С.141–148.

48. Кондрацька Л.В. Вплив сімейних взаємин на емоційний стан підлітків (гендерний аспект. *Актуальні проблеми практичної психології: зб. наук. праць за матеріалами VII Всеукраїнська наук.- практична конференція (Херсон, 19–20 квітня 2007 р.)*. Херсон : М-во освіти і науки України, Ін-т психології, історії та соціології ХДУ, 2015. С.105–109.
49. Кондрацька Л.В. Психолого-педагогічні умови формування конфліктологічної компетенції підлітків. *Методологія та технології практичної психології в системі вищої освіти: міжнародна наук. конференція (Київ, 17–18 травня 2007 р.)*. Київ, 2015. С.187–191.
50. Кондрацька Л.В. Формування конфліктної компетентності у підлітків як фактор запобігання конфліктів. *Вісник. Зб. наук. статей Київського міжнародного ун-ту. Серія «Психологічні науки»*. Київ : КиМУ, 2007. Вип.10. С.44–52.
51. Кондрацька Л.В. Чинники, що зумовлюють емоційне вигорання підлітків. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 12 «Психологічні науки»: зб. наук. Праць*. Київ : НПУ, 2015. №15 (39). С.119–124.
52. Конфліктологія: навчальний посібник. Авт. Зінчина О.Б. Харків : ХНАМГ, 2007. 164 с.
53. Конфліктологія: підручник для студентів ВНЗ / за ред. проф.. Л.М. Герасіної та М.І. Панова. Харків : Право, 2002. 256 с.
54. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: підготовка психолог-практика: навч. посіб. / [Т.С. Яценко, Б.Б. Іваненко, С.М. Авраменко та ін.]; за ред. Т.С. Яценко. Київ : Вища школа, 2008. 342 с.
55. Костів В. Методика виявлення рівня моральної вихованості дітей із неповних сімей. Івано-Франківськ, 2005. 132 с.
56. Костів В. Соціометричний метод вивчення взаємовідносин підлітків із неповних сімей у середовищі однокласників. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ : Плай, 2015. Вип.3. Ч.2. С.325–336.
57. Кузьмінський А.І. Педагогіка: Підручник. Київ : Знання, 2007. 447 с.

- 58.Левицкий В.Н. Психология семейных отношений. Рекомендации и тесты. Київ, 2001. 67 с.
- 59.Ложкин Г.В. Практическая психология конфликта: учеб. Пособие. Київ : МАУП, 2002. 256 с.
- 60.Малкина-Пых И. Г. Семейная терапия. Москва : Изд-во Эксмо, 2005. 992 с.
- 61.Минухин С. Техники семейной терапии. Москва : Класс, 2002. 304 с.
- 62.Москаленко В.В. Особливості статевої ролі в умовах трансформації . *Соціальна психологія*. 2016. №1. С.107–116.
- 63.Мушкевич М.І. Особливості формування моделі шлюбу молоді в залежності від особливостей батьківської сім'ї. *Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. Максименко С.Д.* Рівне : Волинські обереги, 2005. Т.2. Ч.2. С.58 –62.
64. Нагаєв В.М. Конфліктологія: курс лекцій (модульний варіант): навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2014. 198 с.
- 65.Николс М. Семейная терапия. Концепции и методы. Москва : Изд-во Эксмо, 2004. 510 с.
- 66.Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: посібник. Київ : Академвидав, 2011. 448 с.
- 67.Петровская Л.А. Самоутверждение: пути истинные и ложные: беседа психолога. Москва : Знание, 2000. 61 с.
- 68.Пірен М.І. Конфліктологія: підручник. Київ : МАУП, 2014. 360 с.
- 69.Практикум по возрастной психологии / под ред. Л.А. Головей, Е.Ф. Рыбалко. Санкт-Петербург : Речь, 2011. 688 с.
- 70.Психологія: навч. посіб для вищих навч. закл. / [Винославська О.В., Бреусенко-Кузнецов О.А., Зливков В.Л. та ін.]; за наук. ред. О.В. Винославської. Київ : Інкос, 2009. 352 с.
- 71.Психологія: Підручник. за ред. Ю.Л.Трофімова. Київ : Либідь, 2011. 560 с.

- 72.Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка: навч.- метод. посібник. Київ : ІЗМН, 2007. 232 с.
- 73.Тарабаева В.Б. Психологические причины конфликтов подростков с родителями: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13. Москва, 2001. 156 с.
- 74.Циринг Д.А. Семья как фактор формирования личностной беспомощности у детей. *Вопросы психологии*. 2011. №1. С.22 –31.
- 75.Шостром Э. Человек-манипулятор. Внутреннее путешествие от манипуляции к актуализации. Москва : Эксмо-Пресс, 2002. 192 с.
- 76.Эльконин Д.Б. Некоторые аспекты психического развития в подростковом возрасте. Москва, 2000.
- 77.Психология подростка: Хрестоматия / сост. Ю.И. Фролов. [Текст]. Москва : Российское педагогическое агенство, 2001. С.315 –326.
- 78.Яценко Т. С. Психологічні основи групової психокорекції. Київ : Либідь, 1999. 253 с.
- 79.Яценко Т., Іваненко Б., Євтушенко І. Глибинна психокорекція та упередження психічного вигорання. Частина 2. Київ : Главник, 2013. 192 с.